

65.9(44чр)26

МІЖРЕГІОНАЛЬНА

КАДЕМІЯ

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК

ТА ЙОГО ОПЕРАЦІЇ

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
Академія управління персоналом

МАУП

В.М.Бугулов, Т.В.Бугулова

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК ТА ЙОГО ОПЕРАЦІЇ

Конспект лекцій

Київ 1997

621870

5-30
Бугулов В.М., Бугулова Т.В. Національний банк та його операції:
Конспект лекцій. — К.: МАУП, 1997. — 44 с.

ISBN 5-86926-104-X.

У конспекті лекцій, підготовленому відповідно до програми дисципліни "Операції Національного банку", розглядаються статус, функції та операції Національного банку, грошово-кредитна політика й управління грошовим обігом, організація розрахунків та контроль за веденням касових операцій, регулювання валютних операцій, банківське регулювання та контрольні функції, мережа та керівні органи, звітність та видання. Навчальний матеріал поданий за чинним законодавством.

Для студентів бакалаврату та магістратури, що навчаються за спеціальністю "Банківська справа".

Рекомендовано Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом як методичний матеріал із зазначеної дисципліни.

Навчальне видання
НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК ТА ЙОГО ОПЕРАЦІЇ
Конспект лекцій
БУГУЛОВ Валерій Миколайович
БУГУЛОВА Тетяна Валеріївна

Коректор
Комп'ютерна верстка
Оформлення
обкладинки

І.С.Салай
І.С.Салай
Л.Р.Самсонова,
О.І.Неверов

Підп. до друку 15.04.97. Формат 60×84^{1/16}. Папір друкарськ.
Офсетний друк. Обл.-вид. арк. 3,4. Тираж 3000 прим. Зам. 133
252039, Україна, м.Київ-39, вул.Фрометівська, 2, МАУП.
Друк. ДКПП "Тираж", Київ, вул. Горького, 52 А.

ISBN ISBN 5-86926-104-X

© Бугулов В.М., Бугулова Т.В., 1997
© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 1997

621870

Зміст

Вступ	4
1. Національний банк України: статус і завдання	5
2. Функції та операції	7
3. Грошово-кредитна політика	10
4. Управління готівковим грошовим обігом	12
5. Організація розрахунків та контроль за веденням касових операцій	14
6. Регулювання валютних операцій	15
7. Зовнішньоекономічна діяльність і операції	18
8. Банківське регулювання і банківський нагляд	19
9. Контрольні функції і операції	23
10. Майно та доходи	26
11. Мережа та керівні органи	27
12. Звітність та видання	28
13. Становлення і розвиток системи Національного банку України	29
Питання для повторення	32
Термінологічний словник	33
Список рекомендованої літератури	43

Вступ

Важлива роль у становленні в Україні соціальної ринкової економіки, стабілізації грошово-кредитної системи, налагодженні ділової активності підприємств належить створеному в 1991 році Національному банку України. Його діяльність регулюється Законом України "Про банки і банківську діяльність" від 20 березня 1991 року. Будучи підзвітним лише Верховній Раді України, він має право законодавчої ініціативи.

Національний банк є емісійним центром держави, проводить єдину державну політику в сфері грошового обігу, кредиту, валютного регулювання, створенні та зміцненні національної грошової системи. Він організує міжбанківські розрахунки на базі Центральної розрахункової палати, досконалість технічного оснащення та унікальність розробленого програмного забезпечення якої ставить її на одне з перших місць у Європі.

Національний банк координує діяльність банківської системи в цілому і здійснює нагляд за діяльністю банків та кредитних установ, проводить їх державну реєстрацію, ліцензування банківських операцій. Він забезпечує накопичення, зберігання та здійснення операцій із золото-валютними запасами та резервами. Створена Національним банком Державна скарбниця поступово поповнюється і має певні запаси.

Діяльність Національного банку багато в чому залежить від стану економіки держави, а, з іншого боку, і його дії впливають на стан економіки. Тому надметою діяльності Національного банку є створення грошово-кредитних механізмів, спроможних забезпечити стабільність національної грошової одиниці.

Національний банк бере активну участь у формуванні фінансового ринку, ринку цінних паперів, що має стати основою зваженого грошового регулювання економіки. Він продовжує створювати умови для об'єктивного курсоутворення, захисту національної валюти та стабілізації національної грошової системи. Ним здійснюються заходи щодо прискорення формування цивілізованої банківської системи, підвищення рівня її ліквідності та надійності.

Національний банк розробив і запровадив цілісний пакет заходів щодо вирішення проблеми неплатежів у народному господарстві країни. Це - фундаментальні зрушення у банківській технології розрахунків, які дають змогу досягти світового рівня обробки інформації.

У процесі становлення власної валюти та власної фінансово-кредитної системи роль Національного банку особливо відповідальна. Він почав її з впровадження у січні 1992 року багаторазових купонів, що дало змогу наприкінці 1992 року вийти з рубльової зони країн СНД. У лютому 1993 року впроваджено часткову конвертованість українського карбованця.

Виконуючи вимоги нової Конституції України та Указу Президента України "Про грошову реформу в Україні" від 25 серпня 1996 року № 762/96, Національний банк в період з 2 по 16 вересня 1996 року здійснив грошову реформу в державі, випустивши в обіг нові гроші - гривню та копійки. Грошовій реформі передувала кропітка та ефективна робота по стабілізації фінансового стану в державі.

Надзвичайно важлива роль Національного банку в економічному житті держави обумовила необхідність прийняття окремого закону, що регламентуватиме його діяльність, який в теперішній час розроблений і знаходиться на розгляді.

1. Національний банк України: статус і завдання

Відповідно до Конституції фінансова система України поділяється на такі підсистеми:

- а) валютну, яка включає статус та обіг у державі національної та іноземної валют;
- б) бюджетну, яка складається з Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- в) податкову, яка, в свою чергу, поділяється на загальнодержавні податки та місцеві податки і збори;
- г) внутрішнього та зовнішнього державного боргу;
- д) випуску та обігу державних цінних паперів;
- е) фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків;
- ж) банківську.

Банківська система держави є дворівневою і складається з Національного банку України та комерційних банків.

Національний банк України (далі - Національний банк) є державним банком країни, який разом із своїми філіями становить перший рівень банківської системи.

Юридичний статус, повноваження і принципи організації Національного банку визначаються Конституцією та Законом України "Про банки і банківську діяльність".

Національний банк є власністю держави, юридичною особою. Його статут затверджує Президія Верховної Ради України, і він є підзвітним їй. Національний банк має право законодавчої ініціативи.

Національний банк є: центральним банком, який проводить єдину державну політику в сфері грошового обігу, кредиту та забезпечення стабільності національної грошової одиниці; емісійним центром; валютним органом; органом банківського нагляду; банком банків; державним банком; організатором міжбанківських розрахунків.

Як центральний банк держави Національний банк здійснює грошово-кредитну політику, використовуючи відповідні інструменти.

Національний банк веде Республіканську книгу реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ.

Комерційні банки України та іноземні банки можуть здійснювати банківські операції тільки після реєстрації в Республіканській книзі реєстрації банків.

Національний банк представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн, міжнародними банками та фінансово-кредитними організаціями.

Національному банку України належить монополічне право на емісію грошей в обіг, а також випуск національних грошових знаків (банкнотів, монет). Для друкування банкнотів створено власну банкнотну фабрику. Карбування монет здійснюється в Україні на замовлення Національного банку. Забезпечення економіки готівковими грошима здійснюється через мережу регіональних управлінь Національного банку на замовлення комерційних банків.

Національний банк є головним органом, який визначає валютну політику. У цій сфері він проводить валютне регулювання, визначає порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль, а також забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного контролю.

На Національний банк України покладено функцію контролю за виконанням комерційними банками законодавства з банківської справи, додержанням економічних нормативів, встановлених Національним банком, та власних нормативних актів.

З метою захисту інтересів клієнтів та забезпечення фінансової надійності комерційних банків Національний банк встановлює для комерційних банків економічні нормативи.

Порядок розрахунку зазначених економічних нормативів визначається Національним банком.

З метою підтримки стабільності банківської системи та розширення її кредитних можливостей Національний банк надає комерційним банкам кредити, які використовуються для задоволення тимчасових потреб банків і для кредитування цільових програм, пов'язаних з реорганізацією і модернізацією виробництва, розвитком окремих галузей народного господарства та структурною перебудовою економіки України.

Надання комерційним банкам короткострокових кредитів здійснюється Національним банком через аукціон, що забезпечує створення рівноправних умов доступу комерційних банків до централізованих кредитних ресурсів. Запроваджено ломбардний кредит.

Національний банк організовує і здійснює через банківську систему касове обслуговування державного бюджету України. На нього покладено виконання операцій з державними цінними паперами. У 1993 році в Україні запроваджено новий механізм касового обслуговування державного бюджету, який виключає автоматизм

кредитування державних витрат. Фінансування за рахунок бюджету здійснюється в межах наявних коштів. За рішенням Верховної Ради України Національний банк може надавати Уряду кредит на загальних засадах.

Згідно з Законом "Про банки і банківську діяльність" Національному банку забороняється фінансування дефіциту державного бюджету.

З січня 1994 року Національний банк відповідно до покладених на нього функцій запровадив автоматизовану систему міжбанківських розрахунків з використанням прогресивних технологій у банківській справі, до якої нині залучена банківська система України. Для функціонування цієї системи в Республіці Крим та кожній області створено регіональні розрахункові палати, що об'єднуються у загальнодержавну мережу розрахункових палат України, на верхньому рівні якої знаходиться Центральна розрахункова палата у м. Києві.

Система обслуговується комплексом програмно-технічних засобів, які забезпечують обмін електронними документами, їх перевірку, аналіз та захист від несанкціонованого втручання.

Національний банк має право, якщо це відповідає цілям державної грошово-кредитної політики, купувати або продавати цінні папери, випущені чи гарантовані Урядом, якщо вони надійшли на відкритий ринок.

Національний банк разом із комерційними банками здійснює обслуговування державного боргу, виконуючи операції, пов'язані з розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням та виплатою доходів за ними.

Національний банк є єдиним зберігачем державного золотого валютного запасу, дорогоцінних металів і догоровітних каменів.

Національний банк здійснює взаємодію з Урядом з питань грошово-кредитної політики, консулює Уряд з цих питань. Національний банк сприяє реалізації економічних програм Уряду, якщо це не суперечить забезпеченню стабільності валюти України.

Національний банк і Уряд України проводять взаємні консулютації щодо дій, які ними плануються, з питань термінів випуску цінних паперів, погашення державного боргу з урахуванням їх впливу на стан банківської системи, а також пріоритетів єдиної державної грошово-кредитної політики.

2. Функції та операції

Основною метою діяльності Національного банку є:

- а) забезпечення стабільності грошової одиниці держави;
- б) розробка засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням;

- в) розвиток та зміцнення банківської системи України;
- г) забезпечення ефективного і безперебійного функціонування системи розрахунків в інтересах вкладників і кредиторів.

Відповідно до викладених задач Національний банк виконує такі функції:

1) керуючись схваленою Верховною Радою України Програмою діяльності Уряду, визначає та здійснює єдину державну грошово-кредитну політику;

2) монопольно здійснює емісію валюти України та організовує її обіг;

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і кредитних установ, організовує систему рефінансування;

4) встановлює для банків і кредитних установ правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, узгоджені з державною системою статистики і стандартів, захисту інформації та коштів;

5) створює та здійснює методологічне забезпечення системи грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

6) визначає систему, порядок і форми розрахунків, у тому числі між банками та кредитними установами;

7) визначає та координує створення сучасних електронних платіжних засобів, розрахунків та технологій;

8) встановлює єдиний порядок та проводить державну реєстрацію банків та їхніх філій і представництв, валютних бірж і кредитних установ та ліцензування банківських операцій, видає та вилучає ліцензії у передбачених законом випадках;

9) здійснює самостійно усі види банківських операцій, необхідних для виконання основних завдань Національного банку;

10) веде реєстр цінних паперів банків і кредитних установ;

11) забезпечує накопичення, зберігання та здійснення операцій із золото-валютними запасами та резервами;

12) здійснює нагляд за діяльністю банків та кредитних установ;

13) аналізує та прогнозує стан грошово-кредитних, фінансових та валютних відносин;

14) організовує інкасацію та перевезення грошових знаків та інших цінностей, надає ліцензії комерційним банкам на право інкасації та перевезення грошових знаків та інших цінностей;

15) реалізує державну політику з питань захисту державних таємниць у системі Національного банку;

16) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;

17) здійснює інші функції відповідно до законодавчих актів України.

У сфері валютного регулювання Національний банк:

1) здійснює валютну політику на підставі принципів загальної економічної політики України;

2) складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;

3) контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;

4) визначає ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;

5) нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;

6) видає ліценції на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;

7) визначає способи встановлення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях.

Національний банк виконує такі групи операцій для забезпечення покладених на нього функцій:

1) надає кредити комерційним банкам під забезпечення цінними паперами та іншими активами;

2) здійснює операції з державними цінними паперами;

3) купує та продає на вторинному фондовому ринку цінні папери;

4) відкриває власні кореспондентські рахунки у закордонних банках і веде рахунки банків-кореспондентів;

5) купує та продає іноземну валюту, платіжні документи в іноземній валюті;

6) зберігає, а також купує та продає монетарні дорогоцінні метали, дорогоцінні камені та інші коштовності на внутрішньому і зовнішньому ринках без квотування і ліцензування;

7) розміщує золото-валютні резерви (у тому числі в іноземних банках) самостійно або через банки, уповноважені ним на ведення зовнішньоекономічних операцій;

8) проводить операції з резервними фондами грошових знаків.

Національний банк має право брати участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій у відповідності до міжнародних договорів, учасниками яких є Україна, а також відповідно до угод між центральними банками інших країн.

Національному банку забороняється:

1) здійснювати банківські операції з підприємствами, установами, організаціями, які не мають ліцензії на проведення банківських операцій;

2) пролонговувати надані кредити та дозволяти поновлення векселів із закінченими строками;

3) придбавати частки (акції) банків та кредитних установ;

4) здійснювати операції з нерухомістю, крім тих, що пов'язані з забезпеченням діяльності банку та його установ;

5) займатися торговельною, виробничою, страховою та іншою діяльністю, що не відповідає функціям банку.

Національний банк за порушення договорів при проведенні операцій несе відповідальність перед банками та іншими фінансово-кредитними установами відповідно до цивільного законодавства України.

3. Грошово-кредитна політика

Національний банк має виключне право щодо визначення та проведення державної грошово-кредитної політики.

Для забезпечення мети своєї діяльності Національний банк відповідно до Програми діяльності Уряду та бюджетної резолюції, схваленої Верховною Радою України, розробляє основні напрямки державної грошово-кредитної політики.

Основні напрямки спрямовані на стримання рівня інфляції, забезпечення стабільності національної валюти та ефективне функціонування банківської системи. Національний банк інформує з цих питань Верховну Раду України, Президента України та Уряд України.

До основних напрямків державної грошово-кредитної політики включаються:

а) аналіз та прогноз економічної кон'юнктури, яка складається у державі;

б) обґрунтування обсягу грошової маси, що знаходиться в обігу на початок і кінець року;

в) методи грошово-кредитного регулювання;

г) шляхи регулювання рівня облікової та процентної ставок банківських та інших кредитних установ;

д) засади валютної політики;

е) заходи щодо забезпечення стабільності купівельної спроможності грошової одиниці та стійкості її курсу відносно іноземних валют.

Основними економічними інструментами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси в обігу через:

а) визначення норм обов'язкових резервів комерційних банків, що депонуються у Національному банку;

б) визначення меж процентних ставок Національного банку за кредитами та депозитами;

в) рефінансування банків;

г) операції на відкритому фондовому та валютному ринках;

д) управління валютними резервами, що включає валютні інвестиції;

е) встановлення банкам та кредитним установам прямих кількісних обмежень.

Операціями відкритого ринку Національного банку України є купівля-продаж державних облигацій, казначейських зобов'язань та комерційних векселів, інших цінних паперів.

Національний банк встановлює комерційним банкам нормативи обов'язкового мінімального резервування коштів у Національному банку, при цьому:

а) розмір обов'язкових резервів встановлюється в процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів;

б) для різних видів зобов'язань можуть встановлюватись різні норми обов'язкових резервів;

в) на обов'язкові резерви не нараховуються проценти.

Національний банк застосовує систему рефінансування, якою визначаються форми, порядок, умови та ліміти кредитування банків і кредитних установ.

Національний банк має право здійснювати систему рефінансування, надавати банкам та кредитним установам кредити, як правило, через кредитні аукціони, на строк не більше одного року під заставу. Перелік цінних паперів, придатних для забезпечення кредитів, а також випадки використання інших цінностей для цих цілей визначаються Правлінням Національного банку.

Кредитні аукціони Національний банк розпочав проводити з 1994 року з метою забезпечення рівного доступу до кредитів всім комерційним банкам для підтримання їхньої короткострокової ліквідності.

Національний банк може встановлювати прямі кількісні обмеження на рефінансування банків і кредитних установ, регулювання конкретних видів кредиту для банків та кредитних установ та проведення окремих банківських операцій.

Прямими кількісними обмеженнями є встановлення лімітів на рефінансування банків і кредитних установ.

Кредитні ресурси Національного банку складаються з коштів статутного та інших фондів, залишків коштів державного бюджету, коштів на депозитних рахунках, коштів в обігу та в міжбанківських розрахунках, а також переданих за плату Ощадним банком коштів, які формуються за рахунок вкладів населення.

Національний банк має право у разі неповернення в строк наданих ним кредитів стягувати суму заборгованості та плату за користування кредитом у судовому порядку.

Національному банку забороняється надавати кредити Уряду України для фінансування дефіциту державного бюджету, купувати державні цінні папери при їх первинному розміщенні, крім випадків, коли це передбачається законодавчими актами, які стосуються державного бюджету України.

Як один із механізмів регулювання грошово-кредитного ринку Національний банк використовує облікову ставку за кредитами, розмір якої визначається залежно від рівня інфляції, попиту і пропозиції на кредит на кредитних аукціонах та міжбанківському ринку. Розмір облікової ставки розглядається Правлінням Національного банку щомісячно. У 1995-1996 роках облікова ставка, в основному, була встановлена на позитивному рівні порівняно з темпами інфляції.

Ініціативою Національного банку розроблено і запроваджено в практику нормативні документи щодо випуску державних цінних паперів для акумуляції коштів на часткове покриття дефіциту державного бюджету. Емітентом державних цінних паперів є Міністерство фінансів України, а Національний банк - агент з їх розміщення та погашення.

У зв'язку зі створенням та розширенням ринку державних цінних паперів Національний банк запровадив механізм, через який може підтримувати короткострокову ліквідність комерційних банків та купувати державні цінні папери на вторинному ринку, - ломбардний кредит (кредит під забезпечення державних цінних паперів).

4. Управління готівковим грошовим обігом

Валюта України є єдиним законним засобом платежу на території України, який приймається без обмежень для оплати будь-яких вимог та зобов'язань.

Національному банку належить право на випуск в обіг і регулювання кількості грошей, що знаходяться в обігу. Він має виключне право на випуск банківських білетів (банкнотів) і монет.

Національний банк визначає вид грошових знаків, їх номінал, відмітні ознаки і систему захисту.

Банкноти і монети, випущені Національним банком, є єдиним законним платіжним засобом на території України, обов'язкові до приймання за номінальною вартістю за всіма видами платежів, для зарахування на рахунок і для переказів на всій території України.

Підrobка і незаконне виготовлення банкнотів та монет карається законом.

Банкноти і монети забезпечуються всіма активами Національного банку і є його безумовними зобов'язаннями.

Офіційне співвідношення між національною грошовою одиницею і золотом та іншими догоровітніми металами не встановлюється.

Національний банк забезпечує друкування банкнотів, карбування розмінних монет та випуск ювілейних, пам'ятних та інвестиційних монет, охорону і надійне зберігання не випущених в обіг банкнотів і монет та охорону і знищення, у разі необхідності, друкувальних форм і штампів, а також вилучених з обігу банкнотів і монет.

Національний банк зобов'язаний через засоби масової інформації давати повідомлення про інкасацію та вилучення банкнотів і монет з готівкового обігу.

Випуск в обіг нового зразка чи номіналу банкнотів і монет та вилучення старих здійснюються за рішенням Правління Національного банку.

Опис нових грошових знаків доводиться до відома юридичних та фізичних осіб через засоби масової інформації. Рішення з цих питань у порядку попереднього інформування надсилається Президенту України.

Жодна юридична чи фізична особа не має права випускати чи використовувати засоби платежу, які можуть бути застосовані у платіжному обігу замість законно випущених банкнотів, розмінних монет, навіть у випадку, коли їх цінність деномінована у валюту України.

Національний банк за участю інших банків та кредитних установ зобов'язаний вилучати з обігу підроблені чи фальшиві банкноти та монети (фальшиві гроші) і банкноти та монети, що викликають підозру, а також інші платіжні засоби, якщо вони виготовлені без відповідного дозволу Національного банку.

Національний банк замінює зношені та пошкоджені банкноти та монети при їх пред'явленні, а також браковані банкноти та монети після проведення відповідної експертизи. Він не зобов'язаний відшкодовувати фальшиві, підроблені, знищені, загублені банкноти.

Національний банк, комерційні банки та кредитні установи зобов'язані затримувати підроблені та фальшиві банкноти і монети, а також ті, що викликають підозру або неправомірно введені до обігу. Їх утримувачу видається розписка. Після перевірки Національний банк повідомляє про її висновки банківській установі, яка затримала фальшиві гроші.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює такі операції:

- а) виготовлення та зберігання банкнотів і монет;
- б) створення їхніх резервних фондів;
- в) встановлення номіналів та платіжних ознак грошових знаків;
- г) встановлення порядку зміни пошкоджених банкнотів і монет;
- д) встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;
- е) визначення порядку ведення касових операцій для банків, кредитних установ, підприємств та організацій;
- ж) встановлення порядку ввезення, переказування і пересилання з-за кордону, а також вивезення, переказування і пересилання за кордон резидентами і нерезидентами валюти України.

5. Організація розрахунків та контроль за веденням касових операцій

Національний банк встановлює правила і стандарти розрахунків як паперовими, так і електронними документами, що використовуються між банками та іншими юридичними і фізичними особами в економічному обігу України, у тому числі з використанням пластикових карток, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків за допомогою електронних документів.

Національний банк забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи, дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини комерційних банків та через їх власні розрахункові системи.

Згідно з чинним законодавством всі юридичні особи усіх форм власності та видів діяльності, а також громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, які є суб'єктами підприємницької діяльності, зобов'язані зберігати свої кошти на рахунках у банківських установах. Кожна держава прагне до максимального скорочення обігу готівки.

Всі розрахунки в господарському обороті України суб'єкти підприємницької діяльності здійснюють у безготівковому порядку через комерційні банки. До повноважень Національного банку входить також регулювання готівкових розрахунків.

Порядок ведення касових операцій державними, кооперативними, орендними, колективними, спільними громадськими та іншими підприємствами, об'єднаннями, організаціями та установами незалежно від форми власності та виду діяльності, а також особами, які є суб'єктами підприємницької діяльності та мають розрахунковий рахунок у банку, регулюється правилами Національного банку.

У своїх касах підприємства можуть мати готівку в межах лімітів залишку готівки в касі й використовувати її в межах норм.

Порядок встановлення лімітів залишку готівки визначається Національним банком.

Щоденний контроль за своєчасною і повною здачею виручки до банку торговельними та іншими організаціями, які мають рахунки в банку, здійснюють комерційні банки, органи Державної контрольно-ревізійної служби України. Приписи щодо готівкового обігу мають категоричний характер. За їх порушення застосовується покарання у вигляді штрафу.

За порушення норм, які регулюють обіг готівки, передбачені такі штрафні санкції:

а) за перевищення встановлених Національним банком лімітів залишку готівки в касах - у двократному розмірі сум виявленої понадлімітної готівки;

- б) за перевищення норм витрачання готівки на поточні потреби - у розмірі сум їх перевищення;
- в) за неоприбуткування (неповне оприбуткування) у касах готівки - у п'ятикратному розмірі неоприбуткованої суми;
- г) за невстановлення лімітів кас - у п'ятикратному розмірі неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожний випадок. Ця санкція застосовується до установ комерційних банків, бо вони повинні встановлювати ліміти залишку готівки. Ці штрафи стягуються у безспірному порядку до державного бюджету.

6. Регулювання валютних операцій

Національний банк України у сфері валютного регулювання:

- 1) здійснює валютну політику, виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- 2) складає разом з Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- 3) контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- 4) визначає у разі необхідності ліміти заборгованості в іноземній валюті уповноважених банків нерезидентам;
- 5) видає у межах, передбачених законодавством, обов'язкові для виконання нормативні акти щодо здійснення операцій на валютному ринку України;
- 6) нагромаджує, зберігає і використовує резерви валютних цінностей для здійснення державної валютної політики;
- 7) видає ліцензії на здійснення валютних операцій та приймає рішення про їх скасування;
- 8) встановлює способи визначення і використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті або розрахункових (клірингових) одиницях;
- 9) установлює за погодженням з Міністерством статистики України єдині форми обліку, звітності та документації про валютні операції, порядок контролю за їх достовірністю та своєчасним поданням;
- 10) забезпечує публікацію банківських звітів про власні валютні операції та валютні операції уповноважених банків.

Національний банк видає ліцензії на здійснення комерційними банками операцій в іноземній валюті в державі та за кордоном на підставі клопотання банку залежно від готовності банку до їх проведення.

Національний банк видає індивідуальні та генеральні ліцензії. Генеральні ліцензії видаються комерційним банкам та іншим кредитно-фінансовим установам України на здійснення валютних операцій, що

не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання.

Уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що одержали генеральну ліцензію Національного банку на здійснення операцій, пов'язаних з торгівлею іноземною валютою, мають право відкривати на території України пункти обміну іноземних валют, у тому числі на підставі агентських угод з іншими юридичними особами-резидентами.

Індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для здійснення такої операції. Індивідуальної ліцензії потребують такі операції:

1) вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей, за винятком:

- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами-резидентами іноземної валюти на суму, що визначається Національним банком;

- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами - резидентами і нерезидентами - іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними в Україну на законних підставах;

- платежів в іноземній валюті, що здійснюються резидентами за межі України на виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами щодо оплати продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших майнових прав, за винятком оплати валютних цінностей;

- платежів в іноземній валюті за межі України у вигляді процентів за кредити, доходу (прибутку) від іноземної інвестиції;

- вивезення за межі України іноземної інвестиції в іноземній валюті, раніше здійсненої на території України, в разі припинення інвестиційної діяльності;

2) ввезення, переказування, пересилання в Україну валюти України, за винятком сум, що були вивезені, переказані, переслані на законних підставах за кордон;

3) надання й одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі;

4) використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави;

5) розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах за межами України, за винятком:

- відкриття фізичними особами-резидентами рахунків в іноземній валюті на час їх перевезення за кордон;

- відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками;

- відкриття рахунків в іноземній валюті резидентами - офіційними представництвами України за кордоном;

6) здійснення інвестицій за кордон, у тому числі шляхом придбання цінних паперів, за винятком цінних паперів або інших корпоративних прав, отриманих фізичними особами-резидентами як дарунок або у спадщину.

Одержання індивідуальної ліцензії однією із сторін валютної операції означає також дозвіл на її здійснення іншою стороною або третьою особою, яка має відношення до цієї операції, якщо інше не передбачено умовами індивідуальної ліцензії.

Порядок і терміни видачі ліцензій, перелік документів, необхідних для одержання ліцензій, а також підстави для відмови у видачі ліцензій визначаються Національним банком.

Відмова у видачі Національним банком ліцензії може бути оскаржена в суді або арбітражному суді.

Торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами - юридичними особами здійснюється через уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що одержали ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку виключно на міжбанківському валютному ринку України. Структура міжбанківського валютного ринку, а також порядок та умови торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку визначаються Національним банком.

Основним напрямком валютної політики Національного банку є здійснення заходів щодо забезпечення поступової лібералізації і децентралізації валютного ринку України. Офіційний курс української національної валюти визначається на підставі торгів на Українській міжбанківській валютній біржі. На біржі відбуваються торги німецькими марками, американськими доларами, російськими та білоруськими рублями, італійськими лірами, французькими франками та англійськими фунтами стерлінгів. Діють філії біржі у Харкові, Дніпропетровську, Донецьку та Львові, а також працює Кримська міжбанківська валютна біржа.

Резиденти України мають доступ на біржу для закупівлі валюти з метою перерахування за кордон прибутку, отриманого іноземними інвесторами від іноземних інвестицій в Україну та здійснення проліцензованих Національним банком валютних операцій, пов'язаних з рухом капіталу.

У розрахунках між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту використовується як засіб платежу іноземна валюта. Такі розрахунки здійснюються лише через уповноважені банки.

Здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту у валюті України допускається за умови одержання індивідуальної ліцензії Національного банку.

Для валютних операцій використовуються валютні (обмінні) курси іноземних валют, виражені у валюті України, курси валютних цінностей в іноземних валютах, а також у розрахункових

(клірингових) одиницях. Зазначені курси встановлюються Національним банком за погодженням з Кабінетом Міністрів України.

Національний банк здійснює валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку з метою впливу на курс національної валюти і на загальний попит і пропозицію грошей.

Національний банк може встановити граничні розміри маржі за операціями на міжбанківському валютному ринку України уповноважених банків та інших кредитно-фінансових установ, що одержали ліцензію Національного банку, за винятком операцій, пов'язаних зі строковими (ф'ючерсними) угодами.

Валютні цінності та інше майно резидентів, що перебувають за межами України, підлягають обов'язковому декларуванню у Національному банку. Порядок і терміни декларування встановлюються Національним банком.

Національний банк гарантує таємницю наданої інформації.

Порядок, види, форми і терміни подання звітності резидентами і нерезидентами про їх валютні операції визначаються Національним банком за погодженням з Міністерством статистики України з урахуванням чинного законодавства.

Несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції тягне за собою відповідальність, передбачену законодавством.

7. Зовнішньоекономічна діяльність і операції

Національний банк представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків.

Для забезпечення виконання своїх зовнішньоекономічних функцій Національний банк може відкрити кореспондентські рахунки та свої представництва за кордоном.

Національний банк створює власні валютні резерви і має право проводити з валютними резервами операції відповідно до чинного законодавства.

Поштовх розвитку міжнародних зв'язків Національного банку дала підготовка вступу України до міжнародних фінансових організацій: Міжнародного валютного фонду, Світового банку та Європейського банку реконструкції та розвитку. На теперішній час налагоджено тісне співробітництво з фінансовими установами США, здійснюються програми співпраці з центральними банками Німеччини, Нідерландів, Франції, Китаю, Угорщини. Плідні контакти існують і з центральними банками Австрії, Великобританії, Латвії, Молдови, Польщі, Росії, Естонії.

На сьогодні закладено основи банківської системи, здатної приймати і скеровувати у виробничий сектор прямі закордонні інвестиції. Діє система середньострокової фінансової підтримки приватного підприємництва.

Національний банк видає ліцензії на створення банків, кредитних установ та їх філій за участю іноземного капіталу, проводить акредитацію представництв іноземних банків, надає дозволи на здійснення резидентами поза межами України інвестицій у грошовій та майновій формах та відкриття валютних рахунків.

Національний банк має кореспондентські відносини майже із 30 зарубіжними банками.

З метою введення міжнародних стандартів банківського нагляду, бухгалтерського обліку та уніфікації банківських стандартів, Національний банк співпрацює з Базельським банком міжнародних розрахунків.

У рамках широкого міжнародного співробітництва Національний банк веде обмін статистичними та аналітичними матеріалами з Організацією економічного співробітництва та розвитку, Економічною комісією Європейського відділення ООН та іншими впливовими міжнародними фінансово-економічними інститутами.

8. Банківське регулювання і банківський нагляд

Національний банк виконує функції і повноваження банківського регулювання і нагляду за діяльністю банків та кредитно-фінансових установ.

Національний банк здійснює постійний нагляд за додержанням банками та іншими кредитно-фінансовими установами банківського законодавства, нормативних актів і економічних нормативів.

Головна мета банківського регулювання і нагляду - забезпечення стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Національний банк видає нормативні акти з питань, що входять до його компетенції, які є обов'язковими для органів державної влади та місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, фізичних осіб, що здійснюють господарську діяльність на території України.

Нормативні акти Національного банку видаються у формі інструкцій, положень, правил і затверджуються постановами Правління.

Нормативні акти Національного банку набувають чинності з дня їх опублікування в офіційному виданні банку.

Нормативні акти Національного банку, що регулюють правовідносини, суб'єктами яких є фізичні особи, підлягають реєстрації у Міністерстві юстиції України згідно з встановленим порядком.

Наглядові та регулятивні функції Національного банку можуть здійснюватися ним безпосередньо або через створений при ньому орган банківського нагляду.

До складу наглядових та регулюючих функцій Національного банку входять:

1) вступний контроль, змістом якого є чітке і повне визначення вимог до реєстрації й отримання банками та іншими кредитно-фінансовими установами ліцензії на проведення банківських операцій, порядок її отримання;

2) попередній контроль, змістом якого є встановлення вимог до ведення справ банками та кредитно-фінансовими установами з оптимальним ризиком, заборона або обмеження здійснення ними окремих видів діяльності, застосування санкцій адміністративного і фінансового характеру відповідно до чинного законодавства України, перевірка повноти відрахувань до резервів страхування активних операцій, які гарантують безпеку і стабільність банків та інших кредитно-фінансових установ;

3) поточний контроль, змістом якого є визначення методів перевірки для забезпечення належного нагляду і їх використання при інспектуванні банків та інших кредитно-фінансових установ та розроблення заходів щодо оздоровлення їх фінансового стану.

Для здійснення своїх функцій Національний банк має право одержувати у банків та кредитно-фінансових установ необхідну інформацію про їх діяльність, вимагати пояснень щодо отриманої інформації.

Для підготовки банківської та фінансової статистики, аналізу економічної ситуації Національний банк має право одержувати необхідну інформацію в органах державної виконавчої влади.

Отримана від банків та кредитно-фінансових установ інформація про конкретні операції не підлягає розголошенню без погодження з відповідним банком чи кредитною установою, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством України.

Національний банк визначає професійні вимоги до керівників виконавчих органів, у тому числі головних бухгалтерів банків та кредитно-фінансових установ.

Придбання у результаті однієї чи кількох угод однією юридичною або фізичною особою чи групою споріднених осіб частки статутного фонду банку чи іншої кредитно-фінансової установи, що перевищує 5 відсотків його розміру, потребує обов'язкового повідомлення про це Національний банк, а більше 20 відсотків - попереднього дозволу Національного банку.

Придбання акцій (часток) банку за рахунок коштів нерезидентів регулюється чинним законодавством України.

З метою захисту інтересів вкладників та кредиторів і забезпечення фінансової надійності банків та кредитно-фінансових

установ Національний банк встановлює для них обов'язкові економічні нормативи:

- 1) мінімальний розмір статутного фонду та власних коштів банків та інших кредитно-фінансових установ;
- 2) норматив платоспроможності;
- 3) норматив співвідношення розміру власних і залучених коштів банку чи іншої кредитно-фінансової установи;
- 4) максимальний розмір залучених коштів фізичних осіб (громадян);
- 5) нормативи ліквідності банку чи кредитно-фінансової установи;
- 6) максимальний розмір ризику на одного позичальника або групу споріднених позичальників;
- 7) максимальний розмір кредитів, що надаються одному позичальнику;
- 8) максимальний розмір кредитів, гарантій та поручительств, які можуть бути надані акціонерам (учасникам) банку чи кредитно-фінансової установи;
- 9) максимальний розмір залучених та наданих міжбанківських кредитів;
- 10) максимальний розмір бланкових кредитів (без забезпечення) з урахуванням гарантій та поручительств;
- 11) розміри валютного, процентного та інших ризиків;
- 12) мінімальний розмір резерву (страхового фонду), створеного під високоризикові активні операції;
- 13) норми обов'язкового резервування.

Мінімальний розмір власних коштів банку чи кредитно-фінансової установи, який залишається у їх розпорядженні, встановлюється як сума статутного фонду, залишків фондів банку або кредитно-фінансової установи.

У разі зміни мінімального розміру власних коштів (капіталу) Національний банк офіційно повідомляє не пізніше, ніж за один рік до моменту його введення.

Нормативи платоспроможності (достатності капіталу) визначаються граничним співвідношенням власних коштів банку чи кредитно-фінансової установи до їх активів, зважених на ступінь ризику.

Максимальний розмір залучених грошових вкладів (депозитів) фізичних осіб визначається співвідношенням загальної суми грошових вкладів (депозитів) фізичних осіб та суми власних коштів банку чи іншої кредитно-фінансової установи і не може перевищувати розмір власних коштів.

Нормативи ліквідності визначаються співвідношеннями:

між активами та пасивами з урахуванням строків, сум й інших факторів погашення активів і виконання зобов'язань банку чи іншої

кредитно-фінансової установи, ліквідних активів (готівка, вимоги до запитання, короткострокові цінні папери, інші активи, що легко реалізуються) і сумарних активів.

Максимальний розмір ризику на одного позичальника або групу споріднених позичальників, які мають спільних засновників та акціонерів, встановлюється у відсотках до власних коштів банку чи іншої кредитно-фінансової установи.

При визначенні розміру ризику на одного позичальника враховуються суми позик, наданих позичальнику або групі споріднених позичальників з урахуванням гарантій та поручительств, виданих позичальнику чи групі споріднених позичальників.

Спорідненими позичальниками є такі, що мають спільних засновників, акціонерів (учасників), частка яких у статутному фонді позичальника перевищує 35 відсотків. Такі позичальники беруться у розрахунках як один позичальник.

Кредит, наданий одному позичальнику з урахуванням гарантій та поручительств, не повинен перевищувати 10 відсотків власних коштів банку чи іншої кредитно-фінансової установи.

Максимальний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих своїм акціонерам (учасникам) банку або кредитно-фінансової установи, визначається у відсотках до власних коштів банку і не може перевищувати розміру їх внеску до статутного фонду банку та вартості заставленого у кредит, відповідно до чинного законодавства України, майна.

Максимальний розмір залучених та наданих міжбанківських кредитів обмежується подвоєним розміром власних коштів банку чи іншої кредитно-фінансової установи України.

Максимальний розмір банківських кредитів (без забезпечення) з урахуванням гарантій та поручительств обмежується власними коштами банку або кредитно-фінансової установи.

Національний банк регулює розміри та порядок обліку відкритої позиції банку чи кредитно-фінансової установи за валютними, процентними та іншими фінансовими ризиками.

Мінімальний розмір резерву (страхового фонду) встановлюється відповідно до обсягу й якості кредитного портфелю банку чи кредитно-фінансової установи.

Національний банк визначає порядок формування, використання і розміри страхового фонду банків та кредитно-фінансових установ, які створюються за рахунок прибутку до оподаткування, для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, процентних та інших фінансових ризиків, а також для страхування вкладів громадян, відповідно до чинного законодавства України.

Національний банк встановлює порядок визначення власних коштів, активів, пасивів і розмірів ризиків за активами для кожного

нормативу з урахуванням міжнародних стандартів і консультацій з банками та кредитно-фінансовими установами і їх асоціаціями та спілками.

Банк має право встановлювати диференційовані нормативи та порядок їх визначення за видами банків та кредитно-фінансових установ.

9. Контрольні функції і операції

Для здійснення своїх регулюючих та наглядових функцій Національний банк:

1) здійснює всі види перевірок діяльності банків, кредитно-фінансових установ та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні (крім перевірок і ревізій фінансово-господарської діяльності), а також перевірку достовірності інформації, що надається юридичним та фізичним особам при реєстрації банків та ліцензуванні банківських операцій;

2) вимагає від банків та кредитно-фінансових установ проведення загальних зборів акціонерів (учасників) і заздалегідь визначає питання, за якими мають бути прийняті рішення;

3) бере участь у роботі зборів акціонерів (учасників), засідань спостережної (наглядової) ради, правління та ревізійної комісії банку чи кредитно-фінансової установи.

Перевірки можуть здійснюватись уповноваженими Національним банком представниками і за його дорученням - аудиторськими організаціями.

Національний банк ставить вимоги щодо здійснення обов'язкових аудиторських перевірок банків та кредитно-фінансових установ, отримує висновки незалежних аудиторських організацій про результати діяльності банків та кредитно-фінансових установ і оцінює якість проведення перевірок.

Уповноважені представники Національного банку мають право отримувати і перевіряти звітність та інші документи банків та кредитно-фінансових установ, а в разі необхідності - знімати з них копії.

Порядок здійснення перевірок банків та кредитно-фінансових установ, у тому числі визначення обов'язків банків і кредитно-фінансових установ щодо їх сприяння в проведенні перевірок, визначає Правління Національного банку.

У разі порушення банком чи кредитно-фінансовою установою чинного законодавства України, нормативних актів Національного банку, технології виконання банківських операцій, неподання у встановлений строк або подання недостовірної звітності, незабезпечення умов для проведення Національним банком інспекцій та перевірок, порушення обов'язкових економічних нормативів, встановлення стану неплатоспроможності Національний банк має право:

1) вимагати від банків та кредитно-фінансових установ усунення виявлених порушень;

2) надсилати вимоги на проведення фінансового оздоровлення банків та кредитно-фінансових установ;

3) забороняти здійснення окремих банківських операцій на термін до 1 року та відкликати ліцензію на здійснення окремих чи всіх банківських операцій;

4) забороняти відкриття нових філій на строк до одного року;

5) підвищувати норми обов'язкових резервів;

6) стягувати штраф на керівників банків та кредитно-фінансових установ до ста мінімальних розмірів заробітної плати;

7) стягувати у безспірному порядку з банків та кредитно-фінансових установ штраф у розмірі неправомірно одержаного доходу (в тому числі за порушення показників економічних нормативів);

8) усувати керівництво (правління та головного бухгалтера) від управління банком чи кредитно-фінансовою установою і призначати тимчасову адміністрацію для управління банком чи кредитно-фінансовою установою;

9) звертатись з поданням до арбітражного суду про припинення діяльності банків чи кредитно-фінансових установ.

Відкликання Національним банком ліцензії на здійснення усіх банківських операцій є підставою для вживання акціонерами (учасниками), вкладниками, кредиторами та Арбітражним судом України заходів щодо реорганізації або ліквідації банку чи кредитно-фінансової установи.

Національний банк встановлює порядок застосування санкцій до банків та кредитно-фінансових установ.

Національний банк здійснює аналіз діяльності банків та кредитно-фінансових установ з метою виявлення ситуацій, які загрожують інтересам вкладників і кредиторів, стабільності банківської системи в цілому.

Національний банк вилучає з обігу фіктивні кошти шляхом стягнення їх у безспірному порядку з кореспондентських рахунків банків та кредитно-фінансових установ, що першими зарахували їх на рахунки одержувачів.

Фіктивними коштами слід вважати також кошти, що зараховані на рахунки одержувача без фактичного списання з рахунків відправника.

З метою взаємодії з банками та кредитно-фінансовими установами Національний банк має право створювати з залученням їх представників, представників організацій, які діють на громадських засадах, робочі групи для вивчення окремих питань банківської діяльності.

Рішення Національного банку з питань банківського регулювання і нагляду можуть бути оскаржені у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

За порушення валютного законодавства встановлені наступні санкції: незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення цих дій без відповідного дозволу (ліцензії), якщо відповідно до валютного законодавства наявність такого дозволу (ліцензії) є обов'язковою, тягнуть за собою адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством України.

До резидентів, нерезидентів, винних у порушенні правил валютного регулювання і валютного контролю, застосовуються такі фінансові санкції:

1) за здійснення операцій з валютними цінностями без одержання генеральної ліцензії Національного банку - штраф у розмірі, еквівалентному сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку на день здійснення таких операцій, з виключенням банку із книги реєстрації банків або без такого виключення;

2) за здійснення операцій з валютними цінностями без одержання індивідуальної ліцензії Національного банку - штраф у розмірі, еквівалентному сумі зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку на день здійснення таких операцій;

3) за торгівлю іноземною валютою банками та іншими кредитно-фінансовими установами без одержання ліцензії Національного банку та (або) з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених Національним банком, - штраф у розмірі, еквівалентному сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку України на день здійснення таких операцій, з виключенням банку із книги реєстрації банків або без такого виключення;

4) за невиконання уповноваженими банками обов'язків по продажу та купівлі іноземної валюти - позбавлення генеральної ліцензії Національного банку на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі, що встановлюється Національним банком;

5) за порушення резидентами порядку розрахунків у іноземній валюті - штраф у розмірі, еквівалентному сумі валютних цінностей, що використовувалися при розрахунках, перерахованій у валюту України за обмінним курсом Національного банку на день здійснення таких розрахунків;

6) за несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції - штраф у розмірі, що встановлюється Національним банком;

7) за невиконання резидентами вимог щодо декларування валютних цінностей та іншого майна - штраф у розмірі, що встановлюється Національним банком.

Санкції, передбачені цим пунктом, застосовуються Національним банком та за його визначенням - підпорядкованими йому установами. Оскарження дій щодо накладення стягнень провадиться у судовому порядку.

Суми стягнених штрафів спрямовуються до державного бюджету України.

10. Майно та доходи

Національний банк діє як економічно самостійна установа, яка здійснює видатки за рахунок власних доходів.

Майно Національного банку складається з фондів, основних і оборотних коштів, а також інших цінностей, вартість яких відображається в самостійному балансі Національного банку.

Джерелом формування майна Національного банку є статутний фонд на момент створення банку, а також доходи, що одержуються від банківської діяльності у відповідності до Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Статутний капітал та інше майно Національного банку є загальнодержавною власністю. Розмір статутного фонду встановлюється Верховною Радою України.

Статутний фонд Національного банку утворюється за рахунок коштів держави.

Національний банк створює фонди та резерви за рахунок свого прибутку. Перелік, розміри та порядок формування фондів і резервів визначаються Правлінням Національного банку.

Верховна Рада України щорічно за поданням Національного банку затверджує розподіл його прибутків. Національний банк утворює резервний фонд, фонд основних коштів, фонд накопичення і споживання, фонд валютних відрахунків й інші.

Резервний фонд призначається для покриття можливих збитків за операціями Національного банку. Відрахування до резервного фонду проводиться за рахунок прибутку Національного банку до досягнення ним розмірів статутного фонду. Якщо резервний фонд частково або повністю буде використано на покриття збитків, то відрахування в цей фонд поновлюються і проводяться до досягнення ним встановленого розміру.

Одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку. Національний банк та його установи (за винятком госпрозрахункових) звільняються від сплати всіх видів податків (крім земельного), зборів і державного мита.

Прибуток Національного банку, який залишається після відрахувань до відповідних фондів та створення у встановленому порядку відповідних резервів, після закінчення календарного року направляється в доход державного бюджету України.

11. Мережа та керівні органи

Структура Національного банку будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням.

Мережа установ Національного банку затверджується Президією Верховної Ради України.

До системи Національного банку входить центральний апарат, територіальні управління, розрахункові палати, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські вищі та середні навчальні заклади й інші структурні одиниці і підрозділи, необхідні для забезпечення діяльності банку.

Правовий статус Державної скарбниці України, яка підпорядковується банку, визначається законодавством.

Територіальні управління проводять єдину державну політику в сфері грошового обігу, кредитного і валютного регулювання, здійснюють нагляд за діяльністю комерційних банків, займаються грошовим забезпеченням відповідних територій.

Центральним і місцевим органам державної виконавчої влади, а також органам місцевого самоврядування забороняється втручатися у діяльність Національного банку та його підрозділів.

Територіальні управління здійснюють свою діяльність на правах філій від імені Національного банку в межах отриманих від нього повноважень. Територіальні управління діють на підставі Положення, яке затверджене Правлінням Національного банку. В 1996 році Національному банку були підзвітні 38 структурних підрозділів, у тому числі - 25 регіональних управлінь, які розташовані в обласних центрах і Республіці Крим.

До складу центрального апарату Національного банку входять 15 департаментів та самостійних управлінь, функціями яких є розроблення політики центрального банку, проведення підготовчих дослідно-аналітичних робіт, здійснення операцій на кредитному та валютному ринках, а також робіт технічного та адміністративного характеру.

Вищим керівним органом Національного банку є Правління.

Правління Національного банку:

1) розглядає стан грошового обігу і розробляє пропозиції щодо основних напрямків державної грошово-кредитної політики в країні;

2) приймає рішення про рівень резервних вимог і нормативів, облікової та процентних ставок на кредити, що надаються комерційним банкам;

3) веде економічні розробки в галузі грошового обігу і банківської справи, методики бухгалтерського обліку і звітності;

4) проводить іншу діяльність по виконанню своїх функцій згідно зі статутом.

Правління Національного банку складається з Голови Правління, його заступника і членів Правління.

Голова Правління Національного банку призначається Верховною Радою України строком на 4 роки за поданням Голови Верховної Ради України.

Голова Правління Національного банку керує роботою Правління, головує на його засіданнях.

Заступник Голови Правління Національного банку та члени Правління призначаються Президією Верховної Ради України за поданням Голови Правління Національного банку.

Рішення Правління Національного банку приймається простою більшістю голосів і оформлюється постановою.

Загальна кількість працюючих у системі Національного банку в 1996 році становила понад 13 тисяч чоловік, у тому числі в центральному апараті - більше 800 чоловік.

12. Звітність та видання

Національний банк підзвітний Верховній Раді України. Підзвітність означає:

1) подання Національним банком Верховній Раді України щорічного звіту та аудиторського висновку;

2) визначення Верховною Радою України аудиторської фірми для проведення аудиторської перевірки банку;

3) доповіді Голови Національного банку Верховній Раді про діяльність банку при поданні річного звіту;

4) подання Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Національний банк з метою виконання регулятивних та наглядових функцій визначає форми звітності та порядок її складання, які є обов'язковими для виконання усіма суб'єктами господарювання, в тому числі:

1) для банків та кредитно-фінансових установ, розташованих на території України (резидентів і нерезидентів), - для складання грошово-кредитної і банківської статистики;

2) усіх суб'єктів підприємницької діяльності (резидентів і нерезидентів) - для складання статистики платіжного балансу та здійснення валютного контролю.

Надана банками та іншими суб'єктами підприємницької діяльності інформація не може розголошуватися, окрім випадків, передбачених чинним законодавством.

Національний банк контролює діяльність власних структурних одиниць та підрозділів шляхом проведення внутрішнього аудиту, який здійснюється ревізійним управлінням банку.

Комплексні перевірки господарсько-фінансової діяльності структурних одиниць Національного банку проводяться не рідше одного разу на два роки, а Державної скарбниці України, установ, що

мають оборотні каси, сховища з резервними фондами грошових знаків та іншими цінностями, - щорічно.

Національний банк щорічно, у квітні, подає Верховній Раді річний звіт про свою роботу, баланс своєї діяльності та зведений баланс комерційних банків України.

Річний звіт Національного банку подається разом з аудиторським висновком після попереднього ознайомлення з ним Президента України та Уряду.

З метою забезпечення гласності з питань банківської діяльності та статистики платіжного балансу Національний банк:

1) публікує в друкованих органах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України щорічний та квартальний баланс;

2) видає щомісячний статистичний бюлетень та журнал "Вісник Національного банку України";

3) публікує поточну банківську інформацію та квартальний платіжний баланс України в газетах та журналах;

4) надає для опублікування міжнародним фінансовим організаціям інформацію з питань грошово-кредитної і банківської статистики та статистики платіжного балансу.

Склад відомостей для опублікування в засобах масової інформації визначає Національний банк України відповідно до чинного законодавства.

Власником зведеної інформації з питань грошово-кредитної та банківської діяльності є Національний банк, який встановлює режим доступу до неї відповідно до чинного законодавства. Використання офіційної банківської інформації іншими органами для широкої публікації можливе лише з дозволу Національного банку або з посиланням на його офіційні публікації.

Службовцям банку забороняється розголошувати інформацію, що становить службову таємницю або носить конфіденційний характер і таку, яка пов'язана з їх роботою, справами Національного банку або стосується фізичної особи, підприємства чи організації, з якими вони мають відносини при виконанні своїх службових обов'язків, навіть якщо вони припинили роботу в Національному банку, крім випадків, передбачених чинним законодавством України.

13. Становлення і розвиток системи Національного банку України

1991 рік

Березень

Прийняття Верховною Радою України Закону "Про банки і банківську діяльність", відповідно до якого на базі Української республіканської контори Держбанку СРСР створено Національний банк України.

Жовтень

Перереєстрація створених на території України комерційних банків, що були зареєстровані колишнім Держбанком СРСР.

1992 рік

Січень

Введення в обіг купона багаторазового використання.

Серпень

Створення Валютної біржі Національного банку України.

Вересень

Вступ України до Міжнародного валютного фонду Світового банку.

Жовтень

Вступ України до Європейського банку реконструкції та розвитку.

Листопад

Введення в безготівковий обіг українського карбованця і вихід України зі складу держав, які використовували російський карбованець як платіжний засіб.

1993 рік

Лютий

Урядом України прийнято Декрет "Про систему валютного регулювання і валютного контролю", згідно з яким Національний банк України визначено головним валютним органом.

Червень

Створення Центральної розрахункової палати Національного банку України.

Створення Центру міждержавних розрахунків Національного банку України.

Липень

Реформування Валютної біржі Національного банку України в Українську міжбанківську валютну біржу.

Листопад

Запровадження системи електронної пошти.

1994 рік

Січень

Запровадження Національної платіжної системи з використанням електронних міжбанківських розрахунків.

Березень

Введення в дію виробничих потужностей Банкнотної фабрики Національного банку України.

Квітень

Запровадження практики щоденного складання зведених балансів по системі Національного банку України та банківській системі в цілому.

Травень

Створення Концепції побудови грошово-банківської статистики та статистики платіжного балансу.

Жовтень

Створення Банкотно-монетного двору Національного банку України.

1995 рік

Лютий

Прийняття Порядку ведення касових операцій у народному господарстві України.

Березень

Встановлення порядку надання кредитів селянським (фермерським) господарствам.

Червень

Запровадження Інструкції про організацію роботи установ банків України з готівковим обігом.

Введення Порядку відкриття та функціонування анонімних валютних рахунків фізичних осіб (резидентів і нерезидентів).

Вересень

Прийняття Порядку надання ліцензій Національного банку України на право здійснення комерційними банками операцій із валютними цінностями.

Прийняття Положення про кредитування.

Листопад

Прийняття Порядку формування обов'язкових резервів комерційних банків.

Грудень

Введення в дію Положення про порядок надання індивідуальних ліцензій на відкриття резидентами рахунків в іноземних банках.

1996 рік

Березень

Затвердження правил організації бухгалтерської та статистичної звітності в банках України.

Прийняття Положення про міжбанківські розрахунки в Україні.

Затвердження Правил здійснення конверсійних операцій з готівкою іноземною валютою уповноваженими банками.

Травень

Затвердження нової редакції Інструкції про відкриття банками рахунків в національній та іноземній валюті.

Серпень

Затвердження нової редакції Інструкції про безготівкові розрахунки в господарському обігу України.

Вересень

Випуск в обіг національної валюти України, якою стала гривня та її сота частина - копійка.

Питання для повторення

1. Поняття про фінансову систему держави та її підсистеми.
2. Статус Національного банку України.
3. Мета діяльності Національного банку.
4. Загальні функції Національного банку.
5. Функції Національного банку в сфері валютного регулювання.
6. Основні операції Національного банку.
7. Поняття державної грошово-кредитної політики.
8. Зміст “Основних напрямків державної грошово-кредитної політики”, які розробляються Національним банком.
9. Основні інструменти та методи грошово-кредитної політики, що використовуються Національним банком.
10. Національна валюта України: поняття та порядок обігу.
11. Операції Національного банку із забезпечення готівкового грошового обігу.
12. Організація міжбанківських розрахунків.
13. Повноваження Національного банку в регулюванні готівкових розрахунків.
14. Порядок ведення касових операцій.
15. Повноваження Національного банку в сфері регулювання валютних операцій.
16. Ліцензійна діяльність Національного банку.
17. Регулювання та контроль Національним банком торгівлі іноземною валютою на території України.
18. Порядок встановлення та регулювання Національним банком валютних (обмінних) курсів іноземних валют.
19. Функції Національного банку в зовнішньоекономічній діяльності.
20. Міжнародні зв'язки Національного банку.
21. Функції Національного банку щодо регулювання і нагляду за банківською діяльністю в державі.
22. Обов'язкові економічні нормативи, які встановлюються Національним банком для комерційних банків.
23. Контрольні функції Національного банку.
24. Права Національного банку в сфері банківського нагляду.
25. Санкції, які застосовуються Національним банком за порушення валютного законодавства.
26. Джерела формування майна Національного банку.
27. Доходи Національного банку та їх розподіл.
28. Порядок розробки та затвердження структури Національного банку та його територіальних підрозділів.
29. Статут і функції територіальних управлінь Національного банку.
30. Функції і права Правління Національного банку.
31. Підзвітність Національного банку.

32. Звітність Національного банку: зміст та порядок подання.
33. Інформаційна діяльність Національного банку та його видання.
34. Основні етапи становлення та розвитку Національного банку України.

Термінологічний словник

Баланс - бухгалтерський звіт, що відображує на певну дату в грошовому вираженні склад та структуру активів і пасивів підприємства, установи, банку.

Баланс грошових доходів та витрат населення - форма відображення процесів утворення грошових доходів населення і їх використання за певний період часу. Розробляються на перспективу як планові чи прогнозні баланси, а за минулий період - як звітні баланси. Звітний баланс грошових доходів та витрат населення розробляється державними статистичними органами і використовується для оцінки й аналізу ситуації на сложивчому ринку, в грошовому обігу, в соціальній сфері.

Банк уповноважений - будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території України, що має ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів.

Банки - установи, що акумулюють кошти, нагромадження, надають кредити, здійснюють грошові розрахунки, облік векселів, емісію грошей та цінних паперів, операції з золотом, іноземною валютою та інші функції. За функціями і характером виконуваних операцій банки розподіляються на емісійні, комерційні, інвестиційні, іпотечні, ощадні та інші. В нашій країні існує дворівнева банківська система. На першому рівні функціонує центральний банк (Національний банк України), на другому - комерційні банки різних форм власності, спеціалізації та сфери діяльності.

Банківська система - сукупність різноманітних видів банків та їхніх установ у їх взаємозв'язку, що існує в тій чи іншій країні в певний період; складова частина кредитної системи.

Банківська статистика - галузь соціально-економічної статистики, завданням якої є одержання інформації для характеристики виконуваних банками функцій, розробка аналітичних матеріалів для потреб управління грошово-кредитною системою країни. Банківська статистика вивчає такі операції: акумуляція кредитних ресурсів,

короткострокове і довгострокове кредитування, фінансування капіталовкладень, здійснення безготівкових розрахунків, облік готівки, касове виконання державного бюджету тощо.

Банківська таємниця - відомості, що не підлягають розголошенню. До них належать відомості про стан рахунків клієнтів та виконуваних операцій. Такі відомості можуть надаватися самим клієнтам, судовим, слідчим та фінансовим органам. Банківська таємниця є різновидом комерційної таємниці, яка полягає у тому, що фірми і банки приховують одне від одного відомості про операції з метою одержання більш високих прибутків. Публікація балансів не виключає банківську таємницю, оскільки відомості звичайно даються взагалі, не розкриваючи конкретних операцій банків, їх зв'язків з клієнтурую.

Банківські операції - операції банків із залучення коштів та їх вкладання в позички, цінні папери і послуги, випуску в обіг і вилучення з нього грошей, здійснення капітальних вкладень, касового виконання державного бюджету та ін.

Банкнотний обіг - функціонування банківських білетів в економічному обороті як засобу обігу і засобу платежу. Характерною ознакою банкнотного обігу є його еластичність, тобто здатність пристосовувати загальну масу банкнотів в обігу до його реальних потреб. Найбільш еластичним був обіг "класичних" банкнотів. Забезпечення векселями і золотом гарантувало повернення в банки надлишку банкнотів з обігу (при погашенні векселів і розміні на золото). Обіг сучасних банкнотів значно втратив свою еластичність. По-перше, у всіх країнах відмінено розмін банкнотів на золото. По-друге, випуск банкнотів здійснюється під забезпечення не тільки строковими комерційними векселями, а й безстроковими цінними паперами держави. По-третє, продовжується емісія нерозмінних банкнотів під золото-валютні запаси. Всі ці фактори ускладнюють повернення в каси банків зайвих для потреб обігу банкнотів.

Безготівковий грошовий обіг - частина грошового обігу, в якій рух грошей здійснюється у вигляді перерахування сум по рахунках в банках чи зарахування взаємних вимог, тобто безготівкових грошових знаків. Переважна більшість загального грошового обігу здійснюється в безготівковій формі. Це зумовлено тим, що безготівковий обіг має значні переваги перед готівковим і тому є набагато ефективнішим і доцільнішим як для суспільства в цілому, так і для кожного окремого економічного суб'єкта.

Бюджетна система - сукупність всіх бюджетів; формується під впливом державного устрою й адміністративно-територіального поділу

країни. Бюджетна система, її структура, взаємозв'язок окремих бюджетів характеризують бюджетний устрій країни. Бюджетна система включає державний бюджет і місцеві бюджети.

Валюта - в широкому розумінні означає грошову одиницю будь-якої країни (гривня, долар, фунт стерлінгів тощо).

Валюта іноземна - іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України; а також платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або монетарних металах.

Валюта конвертована - іноземна валюта, що віднесена до цієї категорії Національним банком України (див. Конвертованість валюти).

Валюта України - грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу, або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України; а також платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі, боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України.

Валютна інтервенція - втручання центрального банку в операції на валютному ринку для того, щоб впливати на курс національної валюти. Здійснюється шляхом купівлі-продажу іноземної валюти: щоб підвищити курс національної валюти, центральний банк продає іноземну валюту, а щоб знизити його - скуповує. Є складовою частиною валютної політики держави.

Валютна політика - сукупність заходів, які проводяться державою в сфері міжнародних валютних відносин у відповідності до її поточних і стратегічних цілей. Проводиться як складова частина державної економічної політики країни, виступає важливим інструментом

механізму державного регулювання економіки. Валютна політика здійснюється органами економічного управління - центральним банком, Міністерством фінансів, органами валютного контролю.

Валютна система національна - це державно-правова форма організації валютних відносин даної країни з іншими країнами та міжнародними економічними та політичними структурами. Вона юридично визначається національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права. Її призначення полягає в забезпеченні безперервних розрахунково-платіжних відносин всіх економічних суб'єктів країни з зовнішнім світом, нагромадженні золото-валютних резервів та їх використанні в інтересах суспільства, регулюванні співробітництва країни з світовим економічним співтовариством.

Валютне регулювання - діяльність держави, що спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення угод з валютними цінностями. Держави за допомогою валютного регулювання прагнуть поставити під контроль валютні операції, надання іноземним юридичним і фізичним особам кредитів та позик, ввіз, вивіз, переказ валюти за кордон і тим самим підтримати рівновагу платіжного балансу та стійкість валюти.

Валютний курс - співвідношення між грошовими одиницями двох країн, яке використовується для обміну валют, при здійсненні валютних та інших економічних операцій. Зовні виступає як ціна валюти однієї країни, виражена в валюті іншої країни чи в міжнародних розрахункових одиницях.

Використовується валютний курс при купівлі та продажу валюти у зв'язку з експортом товарів чи послуг, надходженні в країну капіталів, доходів і кредитів, наданні кредитів іншими країнами, вивозі за кордон капіталів та прибутків, інших доходів тощо.

Валютні операції - операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України; операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з переданням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності; операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Валютні резерви - належні центральним банкам запаси вільно оборотних іноземних валют і спеціальних резервних коштів, створених на міждержавній договірній основі, на рахунках в закордонних банках і в міжнародних валютно-кредитних організаціях, а також запаси іноземних банкнотів, монет та золота.

Валютні ринки - центри зосередження валютних операцій, які здійснюються на основі попиту і пропозиції та забезпечують своєчасність міжнародних розрахунків. Учасниками валютних ринків є банки, компанії та їх клієнтура, а також валютні біржі.

Валютні цінності - валюта України (див. визначення): платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України; іноземна валюта (див. визначення); платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або монетарних металах; монетарні метали (див. визначення).

Гривня - 1) грошова і вагова одиниця Стародавньої Русі. Походить від назви обруча з золота чи срібла, що носився на шиї як прикраса. Для зручності обручі рубались на частини, які самостійно вступали в обіг і послужили основою для нової грошової одиниці - рубля; 2) грошова одиниця Української народної республіки, в якій у 1918 році випускались кредитні білети Державного банку УНР; 3) згідно з Конституцією є грошовою одиницею України. Введена в обіг Указом Президента України 25 серпня 1996 року № 762/96.

Гроші - економічна категорія, що означає специфічний товар, який виконує в суспільстві роль загального еквіваленту. Обслуговують всі сфери економічних відносин в процесі суспільного відтворення, виконують при цьому п'ять функцій: міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу нагромадження вартості, світових грошей.

Грошова маса в обігу - один з кількісних показників, що характеризують стан грошового обігу. Це сукупність всіх грошей як засобів обміну та платежу, що знаходяться в економічному обороті на певну дату чи в середньому за певний період.

Грошова маса в обігу має тенденцію до зростання. Проте темпи його мають об'єктивні межі, які визначаються вимогами закону кількості грошей, що необхідні для обігу.

Грошова одиниця - встановлений у законодавчому порядку грошовий знак. Це один з елементів національної грошової системи. Грошова одиниця служить для вимірювання та відбиття цін всіх товарів. Грошові одиниці, як правило, діляться на дрібні пропорційні частини. Грошовою одиницею України є гривня та її сота частина - копійка.

Грошовий обіг - рух грошей в готівковій та безготівковій формах, що обслуговує кругообіг товарів та послуг в процесі розширеного відтворення.

Грошові системи - встановлені державою форми організації грошового обігу країни. Держава визначає грошову одиницю (гривня, долар тощо), види грошових знаків в обігу і порядок їх емісії, характер забезпечення грошей, форми безготівкового платіжного обігу, курс національної валюти по відношенню до іноземних.

Грошові фонди - відокремлена частина коштів за їх цільовим призначенням. Розрізняють централізовані грошові фонди (формуються на рівні держави) і децентралізовані (формуються на рівні підприємств, об'єднань, організацій, установ). Централізовані грошові фонди - державний бюджет, пенсійний фонд, фонд соціального страхування, соціального захисту населення, фонд зайнятості населення, благодійні фонди - створюються і використовуються згідно з прийнятими законодавчими і нормативними документами.

Грошово-кредитна політика - сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, яких вживає держава з метою регулювання економічного росту, стримування інфляції, забезпечення зайнятості та збалансування платіжного балансу. Основні напрямки грошово-кредитної політики визначаються вищими законодавчими органами країни, а реалізуються урядами, центральними банками разом з Міністерством фінансів.

Девальвація - знецінення національної грошової одиниці порівняно з іноземною валютою чи міжнародними валютними одиницями. Виявляється вона в зниженні курсу національної валюти. Причиною девальвації є інфляція, коли вона розвивається в різних країнах неоднаковими темпами.

Державне регулювання - форма цілеспрямованого впливу держави на функціонуючу економічну систему з метою забезпечення або підтримки певних процесів, зміни економічних явищ або їхніх зв'язків.

Державні цінні папери - облігації, скарбницькі векселі та інші державні зобов'язання, що випускаються центральним урядом, місцевими органами влади з метою розміщення позик та мобілізації грошових ресурсів. Продаж та купівля цих паперів - важливий інструмент грошово-кредитної політики держави, за допомогою якого національні банки мають можливість впливати на рівень позичкового процента як на грошовому ринку, так і на ринку довгострокових капіталів.

Дефляційна політика - сукупність заходів, яких вживає держава з метою стримання інфляції та оздоровлення платіжного балансу. Серед цих заходів центральне місце посідають підвищення податків,

скорочення бюджетних витрат, в першу чергу, на фінансування народного господарства, скорочення грошової емісії і кредитних вкладень, підвищення центральним банком облікової ставки. Попервах може викликати негативні наслідки - скорочення ділової активності, зниження темпів економічного росту, зростання безробіття та ін.

Дефляція - процес стримування зростання грошової маси в обігу. За своїм змістом і наслідками - протилежність інфляції. Звичайно проводиться напередодні грошових реформ. Є складовою частиною антиінфляційних програм. Включає фінансові та грошово-кредитні важелі: збільшення податків, скорочення бюджетних витрат, заморожування заробітної плати, підвищення облікових ставок та норм обов'язкових резервів комерційних банків, посилення продажу цінних паперів тощо (див. Дефляційна політика).

Емісійна система - законодавчо встановлений порядок випуску і вилучення грошей з обігу. Є складовою частиною грошової системи держави. Головне призначення емісійної системи - забезпечити еластичне пристосування грошової маси до потреб обігу в грошах.

Емісія грошей - випуск в обіг грошей в усіх їх формах - готівковій та безготівковій. Веде до збільшення грошової маси в обігу. Економічні межі емісії визначаються потребами сфери обігу в грошах як засобу обігу та платежу, а також засобу нагромадження. Якщо емісія здійснюється в цих межах, створюються умови для забезпечення сталості грошей.

Закон грошового обігу - економічний закон, який вимагає, щоб в обігу в кожний конкретний момент знаходилась лише певна об'єктивно зумовлена кількість грошей.

Інтервенційні операції - одна з форм втручання центральних банків країни у кредитно-фінансову та валютну сферу шляхом регулювання попиту і пропозиції на кредит, цінні папери, національну та іноземну валюту. Їх механізм полягає в тому, що центральний (або національний) банк продає на ринку позичкових капіталів цінні папери, зменшуючи таким чином ліквідні ресурси кредитно-фінансових установ. Це робиться, щоб стримувати інфляцію, кредитну експансію і не допустити "перегріву" економіки. Навпаки, з метою розширення видачі кредитів, для стимулювання розвитку економіки центральний банк скуповує цінні папери, збільшуючи цим ресурси ринку позичкових капіталів, що сприяє зниженню процентних ставок. Аналогічно здійснюється інтервенційна операція на валютному ринку.

Інфляція - знецінення грошей внаслідок переповнення каналів обігу грошовою масою. Виявляється в загальному, тривалому і нерівномірному зростанні цін. Веде до стихійного перерозподілу коштів між соціальними групами населення, падіння матеріальних стимулів до праці, зубожіння населення, падіння виробництва, загальмовує науково-технічний прогрес тощо.

Казна - фінансові кошти держави, які формуються і використовуються через спеціальну державну структуру - казначейство.

Казначейство - самостійний чи в складі Міністерства фінансів спеціальний орган, який відає збором державних доходів і їх витратою у відповідності до державного бюджету, а також управлінням державним боргом, емісією казначейських білетів та цінних паперів.

Касова дисципліна - виконання всіма економічними суб'єктами встановлених центральним банком правил здійснення операцій з готівкою: правил їх зберігання, інкасації, витрачання за призначенням тощо.

Конвертованість валюти - здатність валюти даної країни вільно обмінюватись на валюти інших країн та міжнародні платіжні засоби за діючим курсом.

Розрізняють конвертовану валюту повну і часткову, внутрішню і зовнішню, по поточних операціях і по переміщенню капіталів і кредитів. Повна конвертованість означає вільний обмін на іноземну валюту для всіх категорій власників у будь-якій формі й при всіх операціях без обмежень суми. Часткова конвертованість означає, що обмін дозволяється тільки для певних власників або за певними видами операцій.

Кореспондентські відносини - договірні відносини між кредитними установами, метою яких є здійснення платежів і розрахунків за дорученнями один одному.

Кореспондентський договір - угода між двома або декількома кредитними установами про здійснення платежів і розрахунків, що їх виконує одна кредитна установа за дорученням і на кошти іншої.

Кореспондентський рахунок - рахунок для обліку розрахунків, що їх виконує одна кредитна установа за дорученням і на кошти іншої кредитної установи на підставі укладеного кореспондентського договору. В нашій країні існують кореспондентські розрахунки між комерційними банками, Національним банком і комерційними банками. Деякі банки мають кореспондентські відносини з іноземними банками.

Кореспондентський рахунок по міжнародних розрахунках поділяється на два види: "Ностро" - для обліку доручень банку своїм закордонним кореспондентам та "Лоро" - рахунки, на яких облікують доручення, що одержуються від закордонного кореспондента. Рахунок "Ностро" в одному банку є рахунком "Лоро" в банку кореспондента.

Кредитна політика - система заходів центрального банку та держави в кредитній сфері з метою регулювання грошового обігу і досягнення інших економічних та соціальних цілей.

Кредитна система - сукупність кредитних відносин та інститутів, які організують ці відносини. Кредитними називаються ті відносини, які складаються з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів підприємств, організацій, бюджету та населення, і використання цих коштів відбувається на умовах повернення для задоволення економічних і соціальних потреб суспільства.

Ліквідність банків - здатність банків забезпечити своєчасне виконання своїх зобов'язань. Ліквідність банків визначається збалансуванням активів і пасивів балансу банку, ступенем відповідності строків розміщення активів і залучених банком пасивів. Комерційні банки повинні дотримуватися певних рівнів ліквідності. Норми ліквідності банків встановлюються як відношення різних статей активів балансу банку до всієї суми або до певних статей пасивів.

Ліцензування видів діяльності - видача спеціального дозволу банкам та іншим кредитним установам на право займатися певними видами діяльності (здійснення окремих банківських операцій), перелік яких визначається законодавчими актами країни.

Лоро - кореспондентський рахунок, що відкривається банком для зарахування сум, які видаються або одержуються банком за дорученням свого кореспондента.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) - міжурядова валютно-кредитна організація, заснована у 1944 р. Має статус спеціалізованого закладу ООН. Офіційні цілі МВФ - сприяння міжнародному співробітництву в валютно-фінансовій галузі та розвитку світової торгівлі, регулюванню валютних стосунків країн-учасниць.

Монетарні метали - золото і метали іридієво-платинової групи в будь-якому вигляді та стані за винятком ювелірних, промислових і побутових виробів з цих металів і брухту цих металів.

Норма обов'язкових резервів банків - встановлене рішенням центрального банку процентне відношення суми обов'язкових резервів, що утворюються по окремих статтях банківських пасивів, до обсягу зобов'язань по відповідних статтях.

Ностро - рахунок, який банк має у свого банку-кореспондента для внесення на нього надходжень та витрат.

Обов'язкові резерви банків - кошти комерційних банків, які вони зобов'язані зберігати в центральному банку як забезпечення деяких своїх операцій у відповідності до нормативів, передбачених законодавством. Роль обов'язкових резервів полягає в тому, щоб, з одного боку, забезпечити мінімальну ліквідність банків і збереження в них депозитів, а з іншого - бути інструментом грошово-кредитної політики.

Позики державні - різновид кредитно-фінансових операцій, в яких держава виступає в ролі позичальника.

Прогнозування грошового обігу - один із методів регулювання грошового обігу за умов ринкової економіки. В процесі прогнозування визначаються зміни обсягів грошової маси в обігу, її структура, територіальне розміщення та основні напрямки руху, межі готівкової і кредитної емісії тощо.

Організовує прогнозування грошового обігу Національний банк України. На основі таких прогнозів Національний банк розробляє пропозиції щодо основних напрямків державної грошово-кредитної політики України на наступний рік.

Реформа грошова - повне чи часткове перебудування державою своєї грошової системи. Відповідно до Указу Президента України "Про грошову реформу в Україні" від 25 серпня 1996 року № 762/96 з 2 по 16 вересня в Україні проведена грошова реформа. Метою реформи було сприяння радикальним ринковим реформам в державі, забезпечення економіки стабільною національною валютою, введення в обіг національної валюти - гривні.

Ринок позикових капіталів - система економічних відносин, що забезпечують акумуляцію вільних грошових коштів, перетворення їх у позиковий капітал та його перерозподіл між учасниками процесу відтворення.

Розрахунковий рахунок - рахунок підприємства, об'єднання, організації в банку для збереження тимчасово вільних коштів і ведення поточних розрахунків у готівковій та безготівковій формах.

Цінні папери - грошові документи, що визначають взаємовідношення між особою, яка їх випустила, та їх володарями (акції, облигації, сертифікати, векселі тощо). Цінні папери, як правило, передбачають сплату доходу у вигляді дивідендів або процентів.

Черговість платежів - послідовність списання коштів з розрахункових, поточних й інших рахунків (крім позикових і рахунків по заліку) за наявності декількох строкових та прострочених платежів і відсутності коштів для їх повного погашення. Черговість платежів встановлюється нормативними документами Національного банку України.

Список рекомендованої літератури

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
2. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України. - 1993. - 19 лютого. - № 15-93.
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України. - 1991. - 20 березня.
4. Про грошову реформу в Україні: Указ Президента України. - 1996. - 25 серпня. - № 762 - 96.
5. Про безготівкові розрахунки в господарському обігу України: Інструкція, зат. НБУ. - 1996. - 20 серпня. - №7.
6. Порядок ведення касових операцій у народному господарстві України. Зат. НБУ. - 1995. - 2 лютого.
7. Про відкриття банками рахунків в національній та іноземній валюті: Інструкція, зат. НБУ. - 1996. - 27 травня. - №3.
8. Про порядок створення, реєстрації комерційних банків і здійснення нагляду за їх діяльністю: Тимчасове положення, зат. НБУ. - 1992. - 17 липня.
9. Національному банку України 5 років//Вісник Національного банку України. Спеціальний випуск. - 1996. - Травень.
10. Фінансове право: Навчальний посібник/За ред. Л.К.Воронової і Д.А.Бекерської. - К.: Вентурі, 1995. - 272 с.
11. Банківська енциклопедія/За ред. А.М.Мороза. - К.: Ельтон, 1995. - 328 с.
12. Поляков В.П., Московина Л.А. Структура и функции центральных банков. - М.: ИНФРА-М, 1996. - 192 с.

Періодичні видання:

1. Статистичний бюлетень Національного банку України. Видається щомісячно.
2. Вісник Національного банку України. Видається щомісячно.
3. Міжнародна фінансова статистика: Збірник Міжнародного валютного фонду. Видається щомісячно англійською мовою.

